

Kunstbeoefening in groepsverband

Arno Neele en Zoë Zernitz

Ongeveer twee vijfde van alle mensen die in hun vrije tijd bezig zijn met actieve amateurkunstbeoefening doet dat in groepsverband. Dat kan een vereniging of een informele groep zijn. Arno Neele en Zoë Zernitz beschrijven op basis van de surveys naar amateurkunstbeoefening van SCP en LKCA hoe deze groepen functioneren en wie zich er om welke reden bij aansluit.

De meeste amateurkunstenaars beoefenen hun creatieve of kunstzinnige activiteit in hun eentje, op het spreekwoordelijke zolderkamertje. Maar ongeveer 40% doet dat liever, of óók, in groepsverband.

Al met al gaat het om een groot aantal mensen die regelmatig bij elkaar komen om samen kunst te maken. Dit maakt kunstbeoefening in groepsverband een belangrijke sociale en culturele praktijk voor veel Nederlanders. Toch wordt naar deze praktijk relatief weinig onderzoek gedaan in Nederland. In 2010 hebben het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA)¹ een eerste poging gedaan om het schaarse materiaal hierover te verzamelen en te beschrijven (Volz & Heimans, 2010; Van den Berg, 2010). Dit artikel is hierop een vervolg en brengt recente resultaten van de surveys van beide organisaties, Vrijtijdsomnibus (VTO) van het SCP en de Monitor Amateurkunst en de VerenigingsMonitor van het LKCA bij elkaar.² Met deze gegevens proberen we een antwoord te geven op de volgende vragen: Waarom sluiten kunstbeoefenaars zich aan bij een groep? Wie zijn er actief in groepsverband? Hoe organiseren deze groepen zich? Wie ondersteunen deze groepen en waarom? Alvorens die te beantwoorden staan we eerst kort stil bij wat kunstbeoefening in groepsverband precies behelst.

Verenigingen en informele groepen

Groepen zijn er in allerlei soorten en maten en je kunt ze onderverdelen op basis van een groot aantal karakteristieken, zoals doelstellingen, activiteiten, organisatie, structuur, onderlinge relaties en identiteit. In dit artikel onderscheiden we twee soorten: verenigingen en informele groepen. Daarmee doen we geen recht aan de grote verscheidenheid binnen beide groepen, maar we sluiten met deze tweedeling wel aan bij het grove onderscheid zoals dat ook vaak in het cultuurbeleid en surveys naar kunstbeoefening wordt gemaakt.

Simpel gezegd gaat het bij verenigingen om groepen die ervoor gekozen hebben een juridische rechtspersoon te worden. Zij zijn opgericht met een notariële akte, hebben statuten en een bestuur, en staan ingeschreven bij de Kamer van Koophandel. Voorbeelden zijn koren, harmonieën, fanfares, toneelclubs, fotoclubs en volksdansverenigingen. Overigens zien we de laatste tijd dat nieuwe groepen soms niet kiezen voor de verenigingsvorm, maar

1 Door Kunstfactor, een van de rechtsvoorgangers van het LKCA.

2 De meeste recente op deze onderzoeken gebaseerde publicaties zijn: Van den Broek, A., & Gieles, Y. (2018). *Het culturele leven. 10 culturele domeinen bezien vanuit 14 kernthema's*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau; Neele, A., Zernitz, Z., & Ijdens, T. (2018). *Kunstzinnig en creatief in de vrije tijd. Monitor Amateurkunst 2017*. Utrecht: Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst; Neele, A., & Zernitz, Z. (2019). *Verenigingen voor kunstbeoefening in cijfers. VerenigingsMonitor 2018*. Utrecht: Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst.

voor de stichtingsvorm als juridisch rechtspersoon. Een reden daarvoor is dat het bestuur van een stichting sneller beslissingen kan nemen en kan handelen, omdat de groepsleden bij een stichting geen officiële zeggenschap hebben over de koers. Als we het hier hebben over verenigingen, bedoelen we daar ook gelijksoortige groepen mee die een stichtingsvorm hebben.

Informele groepen zijn alle groepen die geen vereniging zijn. Dat kan uiteenlopen van drie zussen die regelmatig samen schilderen, een uit een cursus voortgekomen Facebookgroep die online elkaars werk bespreekt en tips en ervaringen deelt, of een popband die wekelijks repeteert bij de drummer in de schuur en een paar keer per jaar optreedt.³

Het laatste voorbeeld maakt duidelijk waar het wringt bij deze definitie. Zo beginnen veel bandjes vaak informeel, maar enkele kiezen ervoor – vaak wanneer er (veel) geld in het spel komt – om bijvoorbeeld een stichting te worden. Maar dat maakt ze nog niet gelijk aan de groepen die we hier onder de noemer verenigingen scharen. Zoals we in dit artikel betogen, zit het onderscheid tussen verenigingen en informele groepen niet zozeer in wel of geen juridisch rechtspersoon, maar in het zijn van een duurzame culturele voorziening voor kunstbeoefenaars. De juridische rechtspersoon is meer een gevolg van het streven naar zo'n duurzame voorziening. Een popbandje dat een stichting wordt, wil dit niet.

We zien bij beleidsmakers en onderzoekers de laatste tien à twintig jaar meer aandacht voor kunstbeoefening buiten de traditionele verenigingen. Dit is onder meer vanuit het idee dat kunstbeoefening in de vrije tijd steeds informeler zou worden en dat de 'traditionele' vereniging niet meer past bij de behoeften en wensen van de moderne kunstbeoefenaars. Die zouden geen zin en tijd meer hebben om lid te worden van en zich in te zetten voor een vereniging, maar meer flexibele vormen zoeken. Of de laatste decennia inderdaad het aandeel kunstbeoefenaars binnen informele groepen is toegenomen in vergelijking met het aandeel dat lid is van een vereniging, is moeilijk te zeggen. Wel nemen nu ongeveer net zoveel kunstbeoefenaars deel aan een informele groep als dat er lid zijn van een vereniging. Dat was overigens in 2009 ook al het geval, waardoor het de laatste tien jaar dus lijkt mee te vallen met de informalisering van de kunstbeoefening in groepsverband (Van den Broek, 2010). Wel is het aan de gesignaleerde interesse bij beleidsmakers en onderzoekers te danken dat er nu wat meer kwantitatieve gegevens beschikbaar zijn over zowel kunstbeoefening in verenigingen als in informeel groepsverband. Deze gegevens vormen de bron van dit artikel.

3 Voor meer voorbeelden zie het artikel van Pepijn van Houwelingen elders in dit nummer.

Waarom sluiten kunstbeoefenaars zich aan bij een groep?

Of mensen hun activiteiten in groepsverband beoefenen, hangt nauw samen met de discipline (zie tabel 1). Theater, dans, muziek en zang gebeurt vaker in groepsverband, en specifiek in verenigingen, dan schrijven, beeldend en kunstzinnige fotografie en film. Een toneelstuk, choreografie, symfonisch werk en koorlied vragen nu eenmaal vaak om een groep die het stuk ten gehore of ten tonele brengt. Simpel gezegd: meerstemmig zingen lukt niet in je eentje. Het gaat hierbij dus vaak om het ‘samen maken’ van een artistieke uitvoering.

Ook om te schrijven, schilderen en fotograferen zoeken mensen elkaar op, maar hierbij kan het ook alleen gaan om ‘samen zijn’: men is weliswaar samen, maar ieder maakt een eigen individueel werk – een eigen schilderij, gedicht of fotoserie. Beoefenaars van deze laatste disciplines organiseren zich vaker in informele groepen, dan in verenigingen.

Tabel 1. Lid van een vereniging of informele groep

	Beeldend	Muziek	Dans	Theater	Creatief schrijven	Media
Alleen lid van vereniging	7%	24%	30%	32%	7%	6%
Alleen lid van informele groep	25%	17%	11%	11%	23%	12%
Lid vereniging en informele groep	5%	10%	9%	14%	3%	4%
Geen van beide	64%	49%	50%	43%	67%	78%

Bron: Monitor Amateurkunst 2017

Aardige mensen

De meeste beoefenaars die deel uitmaken van een vereniging of informele groep, kiezen daar heel bewust voor. Veruit de belangrijkste reden – genoemd door twee derde van de beoefenaars – is dat de beoefenaar de mensen van die groep aardig vindt en het er gezellig is (zie tabel 2). Wat de groep doet of speelt, is daarna de belangrijkste reden. Ook een veelgenoemde reden is dat de groep bij elkaar komt in de eigen buurt.

Overeenkomstige leeftijd, levensstijl, culturele achtergrond of geloofs-overtuiging leggen minder gewicht in de schaal. Dit speelt slechts voor 10-20% van de beoefenaars een rol. Een respondent van de Monitor Amateurkunst 2016 schrijft: ‘Het draait hier om de passie die de clubleden allemaal hebben, en het maakt niet uit of we jong/oud zijn, of geloofsovertuigingen hebben, dat valt allemaal weg bij het beoefenen van en praten over deze passie.’

De mogelijkheden die een groep biedt voor artistieke ontwikkeling zijn voor sommige leden ook belangrijk, maar minder dan gezelligheid. Een tegenvallende uitvoering bijvoorbeeld is niet snel een reden om bij een groep weg te gaan, een slechte sfeer wel. 'Bij mijn oude harmonieorkest (ruim dertien jaar lid geweest) was de laatste tijd de sfeer niet prettig meer, vandaar dat ik een andere vereniging zocht en deze is goed en gezellig', aldus een respondent van de Monitor Amateurkunst 2016.

Tabel 2. Redenen om lid te worden van een groep of een vereniging (redenen die door meer dan 20% van de verenigingen genoemd worden, er waren meer antwoorden mogelijk)

Aardige mensen, gezellig	63%
Wat ze doen of spelen, sprak me aan	56%
Dicht in de buurt, makkelijk te bereiken	46%
Heel goede en deskundige begeleiding	38%
Ik kende andere mensen die erbij zaten	36%
Bijeenkomsten zijn meestal 's avonds	34%
Niet zo strak allemaal, lekker informeel	34%
Komen geregeld en vaak bij elkaar	33%
Goed georganiseerde club	29%
Heel goede faciliteiten (ruimte, apparatuur, e.d.)	25%
Bijeenkomsten zijn meestal doordeweeks	24%
Ben gevraagd om bij deze groep of vereniging te komen	22%

Bron: Monitor Amateurkunst 2016

Uit de VerenigingsMonitor 2018 blijkt dat ook voor veel verenigingsbestuurders gezelligheid het belangrijkste doel van de vereniging is, met afstand gevolgd door artistieke ontwikkeling van de leden (zie tabel 3). We zien hierin nagenoeg geen verschillen tussen muziekverenigingen, koren, toneel- en andersoortige verenigingen. Leden komen voor de gezelligheid en ook de bestuurders (vaak zelf leden) zien dit als de belangrijkste doelstelling van de club. Het behalen van artistieke topprestaties noemen mensen het minst vaak als belangrijkste doel. Voor dansverenigingen lijkt ook het in stand houden van traditionele kunstvormen een belangrijk doel. Dit zal vooral voor de folkloristische dansverenigingen gelden.

Tabel 3. Belangrijkste doelstellingen van verenigingen

	Zang	Instrumentaal	Theater	Dans	Fotografie/Film	Beeldend	Totaal
Gezelligheid, ontmoeting	68%	69%	79%	50%	54%	67%	69%
Artistieke ontwikkeling van leden	22%	29%	27%	7%	46%	33%	26%
Artistieke (top)prestaties	19%	13%	17%	7%	8%	0%	16%
In stand houden traditionele kunst- en ambachtvormen	16%	21%	27%	36%	0%	0%	19%

Bron: VerenigingsMonitor 2018

Een bekende als schakel

Het beeld van de vereniging als gezelligheidsclub wordt ook bevestigd door de manier waarop de meeste leden lid worden: bij meer dan 60% ging dit via een familielid, vriend, kennis of collega (zie tabel 4). Ruim een tiende liet zich door een optreden, voorstelling of andere openbare activiteit van een vereniging inspireren om lid te worden, en een bijna even grote groep kwam via internet of sociale media op het idee. Twee derde van de verenigingen zegt actief leden te werven, en mond-tot-mondreclame lijkt hierin dus het best te werken.

Leden van informele groepen komen ook vaak via een bekende erbij, maar met 46% ligt dit aandeel lager dan bij de verenigingen. Vaker dan bij verenigingen vinden leden hun weg naar de groep via internet of sociale media. Dit heeft er mogelijk mee te maken dat een deel van deze informele groepen een digitaal 'publiek' hebben en elkaar (grotendeels) online ontmoeten.

Tabel 4. Manieren waarop leden lid zijn geworden ('Hoe kent u deze groep of vereniging?')

	Informele groep	Vereniging
Uit de krant of het huis-aan-huis blad	7%	10%
Via familie, vriend, collega of kennis	46%	62%
Via internet / sociale media	26%	12%
Via de lokale omroep	0%	3%
Door folder of ander drukwerk	5%	2%
Door een optreden, tentoonstelling of andere openbare activiteit	3%	14%
Totaal	100%	100%

Bron: Monitor Amateurkunst 2016

Groepen voor kunstbeoefening zijn vaak hechte clubs. Veel beoefenaars blijven lang lid en zijn trouw aan de eigen vereniging of groep. Slechts 4% gaf in 2016 aan te willen stoppen bij de eigen groep of vereniging. Bij informele groepen zien we dat 33% van de leden langer dan vijf jaar bij de groep is en de overige 67% een paar maanden tot vijf jaar. Bij verenigingen is deze verhouding 57% versus 43%. Ruim een derde van de verenigingsleden is zelfs al langer dan tien jaar lid.

Inzet voor de vereniging of groep

Die gehechtheid uit zich ook in de bereidheid om vrijwilligerswerk voor de vereniging of groep te doen. Ruim de helft (56%) doet wel eens vrijwilligerswerk voor de vereniging of groep. Dat kan gaan om schoonmaken en onderhoud van een accommodatie, bardiensten draaien en publiciteit regelen tot voorstellingen en uitvoeringen organiseren en projecten doen, financiële zaken regelen en overleg voeren met de gemeente.

Wie zijn er actief in groepsverband?

Verenigingen en informele groepen zijn belangrijk voor kunstbeoefenaars die samen met andere kunst willen maken en op zoek zijn naar gezelligheid. Maar wie zijn deze beoefenaars eigenlijk? En waar wonen ze?

Vooral vrouwen

In het algemeen zijn vrouwen in de kunstbeoefening in de vrije tijd ruim vertegenwoordigd: 60% van de beoefenaars is vrouw. Dezelfde verhouding zien we terug bij mensen die dit in groepsverband doen. Bij koren houden mannen en vrouwen elkaar in evenwicht. In pop- en rock- en jazzbandjes, harmonieorkesten, fanfares en brassbands zien we meer mannen, in de dans-, schilder- en textielclubs meer vrouwen.

Ontgroening en vergrijzing

Verreweg de meeste verenigingen hebben leden in de leeftijd tussen 50 en 80 jaar (zie tabel 5 en 6). Kinderen en jongeren zijn het minst vertegenwoordigd. De gemiddelde leeftijd van leden van informele groepen en verenigingen verschilt nauwelijks. Wel geven 20-34-jarige en 35-49-jarige beoefenaars vaker de voorkeur aan een informele groep boven een vereniging.

Tabel 5. Percentage verenigingen dat leden in een bepaalde leeftijdscategorie heeft

11 jaar of jonger	14%
12 t/m 19 jaar	23%
20 t/m 34 jaar	46%
35 t/m 49 jaar	66%
50 t/m 64 jaar	91%
65 t/m 80 jaar	83%

Bron: VerenigingsMonitor 2018

Tabel 6. Aandeel beoefenaars van een bepaalde leeftijdscategorie dat lid is van een informele groep

	6-11 jaar	12-19 jaar	20-34 jaar	35-49 jaar	50-64 jaar	65+
Lid informele groep	22%	17%	22%	34%	25%	29%

Bron: Monitor Amateurkunst 2017

Van de verenigingen heeft 14% leden in de leeftijd van 11 jaar of jonger. Dit zijn bijna uitsluitend muziekverenigingen: de helft daarvan heeft leden in die leeftijdscategorie. De meeste koren, toneel- en andere soorten verenigingen hebben geen jeugdleden. Een belangrijke reden lijkt dat veel muziekverenigingen educatieve activiteiten aanbieden, soms ook gesubsidieerd door de gemeente. Nieuwe instromers, zoals kinderen, kunnen via de vereniging een instrument huren en lessen volgen. Sommige muziekverenigingen hebben jeugd- of beginnersorkesten waar deze beoefenaars hun eerste stappen kunnen zetten. Andere verenigingen bieden deze opleidings- en instroommogelijkheden vaak niet, terwijl dit ook voor hen een interessant model kan zijn voor het aantrekken van jeugdleden. Want slechts bij een tiende van de verenigingen verjongde het ledenbestand.

Meer dan de helft van de verenigingen zei in 2018 dat het ledenbestand in de drie jaar daarvoor was vergrijsd (zie tabel 7). In een vergrijzende samenleving, waar eenzaamheid een steeds groter probleem wordt, kan zo'n vereniging een duidelijke maatschappelijke functie vervullen: ze biedt mensen de gelegenheid om samen te komen en met anderen kunstzinnig of creatief actief te zijn. Zoals hiervoor al bleek, is die sociale component voor leden heel belangrijk. Vergrijzing hoeft geen bedreiging te zijn, mits het de vereniging lukt om nieuwe leden te blijven werven. Dit kunnen juist ook oudere leden zijn die een zinvolle en sociale invulling van hun vrije tijd zoeken. Verenigingen zijn namelijk een belangrijke culturele voorziening voor 50+'ers.

Tabel 7. Ontwikkeling ledenbestand 2015-2018

	Zang	Instrumentaal	Theater	Dans	Fotografie/Film	Beeldend	Totaal
Vergrijzing	66%	56%	35%	62%	54%	50%	57%
De verhouding tussen jong en oud is stabiel	26%	34%	43%	31%	31%	33%	31%
Verjonging	7%	10%	22%	8%	15%	17%	11%

Bron: VerenigingsMonitor 2018

Vergrijzing geldt het sterkst voor de koren en het minst voor de toneelverenigingen. Die laatsten kenden in verhouding vaker een verjonging van het ledenbestand. Muziekverenigingen en koren zagen hun ledenaantal tussen 2015 en 2018 ook vaker afnemen dan toneelverenigingen.

Opleidingsniveau en inkomen

Qua opleidingsniveau zien we bij verenigingen een divers beeld: ruim een derde van de leden is laagopgeleid, bijna een derde heeft een opleiding gevolgd op middenniveau, en een derde is hoogopgeleid (zie tabel 8). Hierin verschillen verenigingen van informele groepen. Bij die laatste is het aandeel hoogopgeleide leden met 44% het hoogst en zijn laagopgeleiden met 23% juist het minst vertegenwoordigd. We zien voor zowel verenigingen als informele groepen geen significante verschillen voor inkomensniveau.

Tabel 8. Opleidingsniveau leden verenigingen en informele groepen

	Laag	Midden	Hoog
Lid vereniging	36%	31%	33%
Lid informele groep	23%	33%	44%

Bron: Monitor Amateurkunst 2017

Migratieachtergrond

Het panel van de Monitor Amateurkunst 2017 was niet representatief voor migratieachtergrond, daarom kunnen we hierover geen harde uitspraken doen. Maar van de beoefenaars met een migratieachtergrond (N=75) zien we in dit onderzoek wel dat slechts 7% lid is van een vereniging en 15% van een informele groep. Daarmee lijken mensen met een migratieachtergrond dus ondervertegenwoordigd in bij kunstbeoefening in groepsverband. We zien overigens in de Monitor Amateurkunst 2017 geen verschil in aandeel kunstbeoefenaars onder mensen met en zonder migratieachtergrond. Uit de VTO blijkt een zeer klein verschil, hierin ligt het aandeel beoefenaars onder mensen van een niet-westerse komaf net iets lager.

De vraag is dus of beoefenaars met een migratieachtergrond een voorkeur hebben voor solistische beoefening, waar de cijfers van de Monitor Amateurkunst op lijken te wijzen. Een eerste verkennend (en daardoor zeer beperkt en niet representatief) onderzoek bestond uit twee focusgroepinterviews met beoefenaars en niet-beoefenaars met een niet-westerse migratieachtergrond. Hieruit kwam als mogelijke reden naar voren de hoge groepsdruk, vooral waar het gaat om het op tijd komen bij repetities. Deelnemers benoemden een ‘cultuurverschil’: in Nederland beginnen groepsactiviteiten op een afgesproken tijd en niet (noodzakelijk) pas wanneer iedereen er is. Kom je later, dan ‘verstoor’ je de repetitie. Misschien is dit een westerse manier van omgaan met tijd en afspraken, gericht op effectiviteit – een klein en ogenschijnlijk onbelangrijk detail dat mogelijk toch drempels opwerpt. Een interessant punt om verder te onderzoeken.

Verenigingsdichtheid

Ongeveer net zoveel kunstbeoefenaars zijn lid van een vereniging als van een informele groep. Dat betekent dat er aanzienlijk meer informele groepen zijn dan verenigingen, want de eersten zijn gemiddeld een stuk kleiner: ze tellen gemiddeld dertien deelnemers. Verenigingen hebben gemiddeld 41 vaste leden, waarbij een kwart (ook) projectleden heeft.

Overall in Nederland zijn verenigingen en informele groepen actief. Het is niet voorbehouden aan specifieke provincies of afhankelijk van de mate van stedelijkheid of grootte van de gemeente. Wel geldt dat waar meer mensen wonen automatisch ook meer verenigingen en informele groepen zijn. Als we kijken naar de bij de Kamer van Koophandel ingeschreven verenigingen en stichtingen dan vinden we de meeste in de dichtbevolkte provincies Noord-Brabant, Gelderland, Zuid- en Noord-Holland. Als we het aantal verenigingen in een provincie afzetten tegen het aantal inwoners, zien we overigens andere verhoudingen. In Nederland zijn er gemiddeld zo’n vijf amateurkunstverenigingen op 10.000 inwoners. In Friesland is de verenigingsdichtheid hoger, met ruim negen verenigingen per 10.000 inwoners. In het dichtbevolkte Noord- en Zuid-Holland ligt dit met respectievelijk vier en drie verenigingen op 10.000 inwoners juist lager dan gemiddeld (zie tabel 9).

Tabel 9. Aantal amateurkunstverenigingen per 10.000 inwoners

Friesland	9,2
Limburg	8,5
Drenthe	8,1
Groningen	7,4
Zeeland	7,1
Overijssel	7,1
Gelderland	6,8
Noord-Brabant	6,1
Utrecht	4,1
Noord-Holland	4,0
Zuid-Holland	3,4
Flevoland	3,1
Nederland	5,5

Bron: Kamer van Koophandel 2018

Het is overigens aannemelijk dat de verenigingsdichtheid in Nederland afneemt. We hebben geen exacte cijfers over het aantal verenigingen in Nederland, laat staan over een langere periode. Wel zien de meeste bonden voor koren en muziekverenigingen het aantal bij hen aangesloten leden snel afnemen. Het aantal musicerende leden bij de Koninklijke Nederlandse Muziek Organisatie (KNMO) daalde met 6% tussen 2014 en 2017 en ook Koornetwerk Nederland ziet het aantal aangesloten verenigingen de laatste jaren met een aantal procenten per jaar dalen. Het kan natuurlijk dat verenigingen zich uitschrijven, maar wel gewoon doorgaan of dat nieuwe verenigingen zich niet meer aansluiten bij zulke bonden en koepels. Maar er zijn meer verenigingen die een ledendaling melden (34%) tussen 2015 en 2018 dan verenigingen die een stijging van het ledental zagen (20%). Bij de overige 46% bleef het ledental gelijk.

Met elkaar samenkomen om kunst te beoefenen is in ieder geval, en blijft vooralsnog, een lokale aangelegenheid. De meeste beoefenaars zoeken en vinden hun groep dichtbij huis. Gemiddeld op zo'n negen kilometer afstand. Twee derde van de beoefenaars die lid zijn van een vereniging of informele groep reist maximaal vijf kilometer om de repetities bij te kunnen wonen. Een kleine groep, zo'n 10%, is bereid telkens meer dan twintig kilometer af te leggen om te kunnen meedoen met de groep. Degenen die lid zijn van een informele groep reizen gemiddeld iets langere afstanden dan verenigingsleden: 10,3 kilometer versus 8,6.

Hoe organiseren groepen zich?

Bij zowel verenigingen als informele groepen komen kunstbeoefenaars periodiek bij elkaar om samen kunst te kunnen maken. Dat gebeurt niet vanzelf, maar vergt enige organisatie. Wanneer we dieper kijken naar hoe groepen zich organiseren en wat ze doen, dan zien we naast het zijn van een juridisch rechtspersoon nog een kenmerk waarmee verenigingen zich onderscheiden van informele groepen. De formele organisatiestructuur maakt van verenigingen namelijk, veel meer dan informele groepen, een voorziening. Of accurater: groepen die een voorziening willen zijn of worden, kiezen vaak voor een formele organisatiestructuur. En juist het (willen) zijn van een voorziening voor beoefening, professionele begeleiding, scholing en presentatie geeft ze ook een ander belang voor niet alleen de kunstbeoefenaar, maar ook voor overheden, docenten en artistiek begeleiders.

Vereniging als culturele voorziening

Een vereniging is een aanbieder van mogelijkheden voor cultuurparticipatie waar je als kunstbeoefenaar lid van kunt worden. Twee derde van de verenigingen is bijvoorbeeld actief met het werven van leden. Zij werken ook bewust aan hun zichtbaarheid. Zo is driekwart van de verenigingen actief met pr via gedrukte media en maar liefst 84% via digitale en sociale media. Ze zijn voortdurend op zoek naar leden en publiek. Sommige soorten verenigingen hebben nu eenmaal een minimaal aantal leden nodig om te kunnen functioneren, in verband met bijvoorbeeld de bezetting van de stemmen of de instrumenten. Bovendien willen verenigingen blijven voortbestaan, ook wanneer de huidige leden er niet meer zijn. De vereniging is, anders dan de informele groep, meer dan alleen een verzameling van de huidige leden: zij heeft ook een verleden en wil graag ook een toekomst hebben onafhankelijk van die huidige leden. Dit streven maakt verenigingen duurzaam. Zo bestaat ruim twee vijfde van de verenigingen al langer dan vijftig jaar en maar liefst vier vijfde langer dan twintig jaar. Vanuit dit streven naar continuïteit is het goed te begrijpen dat voor bijna twee derde van de verenigingen ledenwerving het belangrijkste knelpunt is.

Daarnaast kun je als beoefenaar bij verenigingen terecht voor professionele begeleiding om beter te worden in je kunstvorm. De meeste verenigingen (78%) hebben een artistiek begeleider in dienst, zoals een dirigent, regisseur, choreograaf of docent. Het merendeel daarvan heeft een relevante hbo-opleiding gevolgd en degenen voor wie dat niet geldt, hebben zich meestal via een één- of meerjarige opleiding geschoold.

Over de mate van (professionele) begeleiding bij informele groepen hebben we geen kwantitatieve gegevens. Natuurlijk kunnen ze geld bij elkaar leggen voor het inhuren van een docent, dirigent of regisseur, maar de veronderstelling is dat professionele begeleiding bij informele groepen minder plaats vindt. Daar gaat het vaker om *peer learning*.

Verenigingen bieden de leden over het algemeen voldoende gelegenheid om beter te worden in hun kunstbeoefening. Bijna alle verenigingen (90%) organiseren wekelijkse repetities. Bij informele groepen is er veel minder sprake van een vaste regelmaat. Zo'n 40% van de deelnemers aan informele groepen meldt dat het samenkomen afhankelijk is van de activiteiten die de groep onderneemt. Minder dan de helft ziet elkaar wekelijks.

Naast de wekelijkse repetities biedt ruim de helft van de verenigingen ook de mogelijkheid om lessen, masterclasses, cursussen en workshops te volgen (zie tabel 10). Zoals al beschreven gaat het hierbij vooral om muziekverenigingen, die zich ook nadrukkelijk richten op het opleiden van jeugdleden. Verenigingen onderscheiden zich ook door de wens het geoefende te tonen aan een publiek. Nagenoeg alle verenigingen treden op, geven voorstellingen of organiseren exposities. Bijna driekwart doet dit zelfs een paar keer per jaar. Daarmee zijn ze niet alleen van betekenis voor de eigen leden, maar ook voor een publiek.

Tabel 10. Artistieke activiteiten van verenigingen

	Wekelijks	Maandelijks	Paar keer per jaar	Een keer per jaar	Minder dan een keer per jaar	Nooit
Lessen	32%	1%	7%	4%	6%	49%
Masterclasses, cursussen, workshops	1%	1%	14%	20%	26%	39%
Repetities/oefenen	89%	5%	4%	0%	0%	2%
Voorstellingen, optredens of exposities	1%	16%	72%	6%	1%	2%

Bron: VerenigingsMonitor 2018

Een vereniging biedt een aantal diensten en is derhalve een voorziening waar je als kunstbeoefenaar gebruik van kunt maken. Het verklaart ook dat het lidmaatschap van een vereniging gemiddeld bijna twee keer zoveel kost dan deelnemen aan een informele groep. De begeleiding, lessen en optredens moeten tenslotte betaald worden. Verenigingsleden betalen maandelijks gemiddeld 24 euro tegenover 13 euro die deelnemers aan informele groepen betalen. Naast de contributie hebben verenigingen overigens nog meer

inkomstenbronnen. De belangrijkste zijn inkomsten uit optredens, voorstellingen of exposities, overheidssubsidie, sponsoring, bijdragen van donateurs of vrienden, en acties zoals het verkopen van loten of olieballen.

Behalve individuele kunstbeoefenaars kunnen ook andere organisaties gebruikmaken van verenigingen als voorziening. Verenigingen werken veel samen met andere partijen. Slechts 15% werkt nooit met anderen. Belangrijke samenwerkingspartners zijn kerken, gemeenten, kunstenaars, scholen en zorg- en welzijnsorganisaties. Dan kan het bijvoorbeeld gaan om het muzikaal begeleiden van de herdenkingsceremonie op 4 mei of het verzorgen van muzieklessen op de lokale basisschool. Daarmee zijn zij een actieve schakel in de voorzieningenstructuur van een gemeenschap.

Wie ondersteunen deze groepen en waarom?

Het zijn van een voorziening is ook van invloed op de ondersteuning die verenigingen krijgen. Ze kennen niet alleen een eigen organisatie, maar hebben zich ook georganiseerd binnen bonden en koepels, vaak per discipline, regio dan wel confessionele stroming. En die bonden en koepels zijn op hun beurt ook weer formeel georganiseerd. Vooral voor koren, muziekverenigingen en toneelclubs zijn er in de negentiende en twintigste eeuw een groot aantal bonden ontstaan. Voor de toneelclubs zijn deze inmiddels alweer grotendeels verdwenen, maar voor de koren en muziekverenigingen zijn ze onverminderd actief. De bij deze muziekbonden aangesloten verenigingen betalen jaarlijks contributie en in ruil daarvoor kunnen ze gebruikmaken van diensten, zoals deelnemen aan concoursen en festivals, volgen van cursussen, afsluiten van collectieve verzekeringen en gezamenlijk afdragen van rechten (BUMA).

Deze ondersteuningsstructuur staat wel onder druk. Voorheen kregen de bonden vaak een financiële bijdrage van de landelijke en provinciale overheden, maar deze is nagenoeg verdwenen. Bovendien slinkt hun achterban, waardoor ook de inkomsten uit die bron teruglopen. Bijna al het werk van de bonden draait op vrijwilligers en dat maakt deze ondersteuning kwetsbaar (Beerepoot, Neele, Noijens, & Roorda, 2018). De laatste decennia zien we een 'nationalisatie' van deze van oorsprong verzuilde ondersteuningsstructuur om de krachten te bundelen en efficiënter te werken. De verschillende bonden voor koren hebben zich verenigd in Koornetwerk Nederland en die voor instrumentale muziekgezelschappen in de KNMO.

Verenigingen krijgen van oudsher ook ondersteuning van lokale en in mindere mate van provinciale overheden. Dat is de laatste jaren weliswaar minder geworden, maar vergeleken met de bezuinigingen op muziekscholen en centra voor de kunsten zijn verenigingen minder hard geraakt. Ongeveer

de helft van de verenigingen krijgt gemeentesubsidie. Daarnaast zijn er ook door de provincie dan wel gemeente gefinancierde organisaties die als taak hebben ondersteuning te bieden aan verenigingen voor kunstbeoefening. Gemeenten blijven verenigingen als een belangrijke lokale voorziening zien die ondersteuning verdient.

Informele groepen kunnen veel moeilijker een direct beroep doen op ondersteuning van overheden of andere ondersteunende instellingen, omdat zij geen rechtspersoon zijn (doorgaans een vereiste om aanspraak te maken op subsidie). Daarnaast zijn ze vaak niet eens zichtbaar bij zulke instanties, want informele groepen bestaan bij de gratie van hun 'informaliteit'. Ook is een groot aantal intern gericht. De groepen die wel naar buiten treden, maken soms gebruik van de gesubsidieerde infrastructuur, zoals oefenruimten, podia of festivals. We zien de laatste jaren de wens bij overheden en andere ondersteunende organisaties om informele groepen meer te ondersteunen. Het idee is dat subsidiegelden beschikbaar moeten komen voor alle vormen van kunstbeoefening en niet alleen aan de kunstbeoefenaars die actief zijn in verengingsverband. Maar de ondersteunende organisaties worstelen nog hoe ze dat precies vorm moeten geven, ook omdat weinig bekend is over de behoeften van zulke informele groepen. En de eerste vraag die beantwoord zou moeten worden is of zulke groepen überhaupt behoefte hebben aan ondersteuning.

De maatschappelijke taak van de vereniging?

Waarom ondersteunen gemeenten de lokale verenigingen en willen ze ook van betekenis zijn voor de meer informele verbanden? In de twintigste eeuw ging het dan vaak om 'verheffing van het volk', 'geestelijke weerbaarheid' of 'culturele ontwikkeling' van de burger. Tegenwoordig motiveren gemeenten hun ondersteuning veel vaker met termen als 'leefbaarheid' en 'sociale cohesie'. Wat ze daar precies onder verstaan, omschrijven ze overigens zelden.

Het is tot nu toe onbekend in hoeverre groepen ook daadwerkelijk de leefbaarheid en de sociale cohesie bevorderen. Wel zijn ze natuurlijk al per definitie 'sociaal', omdat ze mensen periodiek met elkaar in contact brengen. Niet voor niets zien deelnemers gezelligheid als belangrijkste doel van de kunstbeoefening in groepsverband. Dat is vaak ook de reactie van verenigingen die door hun gemeenten of andere ondersteunende organisaties worden opgeroepen om zich meer in te zetten voor maatschappelijke opgaven. Zij vinden dat zij door het zijn van een vereniging al een belangrijke maatschappelijke rol vervullen. Zij bevorderen al als vanzelf de sociale relaties tussen de leden en met hun repetities en optredens dragen ze ook bij aan de leefbaarheid. Bovendien is een derde van de verenigingen ook nog eens actief in het organiseren van aanvullende sociale activiteiten voor de leden, zoals kampen, bingoavonden, ouder-kindactiviteiten en andere evenementen.

Als we kijken naar twee maatschappelijke betekenissen die Putnam in *Bowling alone* aan groepen toeschreef, dan gaat het bij kunstbeoefening in

groepsverband vaak om *bonding*: het verbinden van mensen binnen een sociaal homogene groep (Putnam, 2000). Zo zagen we dat de meeste kunstbeoefenaars bij een groep terechtkomen via een familielid, vriend, kennis of collega. Of de groepen ook mensen bij elkaar brengen die elkaar anders in het maatschappelijke leven niet of nauwelijks tegen zouden komen, weten we niet. In ieder geval lijkt het onderzoek naar amateurkunstbeoefening in groepsverband nog geen bewijs te vinden voor wat Putnam *bridging* noemt: de overbrugging tussen mensen uit verschillende sociale klassen (Otte, 2015). Onze aanname is dat als die effecten al plaatsvinden, dan eerder bij verenigingen dan informele groepen. Want de vereniging wil graag een voorziening zijn voor de artistieke ontwikkeling van hun leden en roept mensen actief op om lid te worden en werkt samen met andere partijen binnen de lokale gemeenschap. Wanneer verenigingen bijvoorbeeld lessen als dienst aanbieden, dan kunnen oudere en jongere leden elkaar ontmoeten en samen kunst maken.

Overigens voeren de meeste verenigingen geen actief en bewust beleid om andere doelgroepen te bereiken. Ze organiseren bijvoorbeeld niet of nauwelijks activiteiten gericht op speciale doelgroepen als ouderen, mensen met een beperking, mensen met een laag inkomen of vluchtelingen. Maar wanneer je als overheid wilt werken aan sociale cohesie binnen je gemeenschap, dan zijn verenigingen, meer dan informele groepen, een culturele partij die je daarbij kan helpen. De verwachting is ook dat lokale overheden – ingezet door de decentralisatie van de zorgtaken naar gemeenten in 2015 – de door hen gesubsidieerde verenigingen hier meer op gaan aanspreken. En hen vragen er ook te zijn voor die groepen die ze normaal niet bereiken met hun activiteiten.

Maar om verenigingen zover te krijgen, is het nodig om hen te helpen. Zij hebben nu al hun handen vol aan het in stand houden van hun organisatie. Om daarnaast nog aanvullende maatschappelijke taken op zich te nemen vergt veel extra tijd, vrijwilligerswerk, geld en kennis. Middelen die schaars zijn. Ondersteuning in de vorm van subsidies en kennis lijkt dan ook broodnodig om verenigingen hun maatschappelijke oriëntatie te laten vergroten.

Conclusies

Als we terugkijken naar de in het begin van het artikel gestelde vragen, dan komen we tot het volgende resumé. Een grote groep kunstbeoefenaars is actief in groepsverband. Daarbij lijkt geslacht, inkomen en woonplaats niet of nauwelijks van invloed te zijn op wel of geen deelname aan groepen. Opleiding lijkt evenmin van invloed te zijn op het lidmaatschap van verenigingen. Wel zijn deelnemers aan informele groepen vaker hoog opgeleid. Ook leeftijd legt enig gewicht in de schaal, want vooral beoefenaars van 50 jaar en ouder zijn lid van verenigingen, terwijl beoefenaars tussen de 20 en 50 jaar in verhouding wat vaker actief zijn binnen informele groepen.

Actief zijn binnen een groep doen de beoefenaars natuurlijk omwille van de kunst, maar vooral ook vanwege de sociale component. Gezelligheid is het belangrijkste doel van verenigingen en voor leden ook de belangrijkste reden om zich aan te sluiten bij een groep. Hierin schuilt een belangrijke kracht en waarde van kunstbeoefening in groepsverband. Deze stimuleert niet alleen de artistieke ontwikkeling van de deelnemers, maar versterkt ook de sociale relaties tussen de deelnemers. De aanname is dat verenigingen, meer dan informele groepen, sterker zijn in het ondersteunen van de artistieke ontwikkeling van hun leden en beter in staat leden te werven uit verschillende sociale groepen. Met dat laatste zouden ze een bijdrage leveren aan meer sociale cohesie, maar dat verdient nader onderzoek. De aanname is gebaseerd op het feit dat de vereniging zich kenmerkt als een culturele voorziening voor beoefening, (professionele) begeleiding, scholing en presentatie. Een voorziening die mensen oproept lid te worden en te blijven. Een voorziening die samenwerking zoekt met andere partijen binnen en buiten de lokale gemeenschap. En een voorziening die de potentie heeft – met hulp en begeleiding van gemeenten en andere ondersteunende partijen – deze culturele en sociale waarde verder te ontwikkelen.

Arno Neele en Zoë Zernitz

werken als specialist onderzoek bij
het LKCA en zijn beiden betrokken
bij de Monitor Amateurkunst en
de VerenigingsMonitor.

E arnoneele@lkca.nl

E zoezernitz@lkca.nl

Literatuur

Beerepoot, M., Neele, A., Noijens, H., & Roorda, P. (2018). *Koepelorganisaties in de amateurkunst. De belangrijkste uitdagingen*. Utrecht: Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst.

Otte, J. F. (2015). *Binden of overbruggen? Over de relatie tussen kunst, cultuurbeleid en sociale cohesie*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.

Putnam, R. (2000). *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.

Van den Berg, E. (2010). Kunstbeoefening in informele verbanden. In A. van den Broek (Red.), *Mogelijkheden tot kunstbeoefening in de vrije tijd* (pp. 209-239). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Van den Broek, A. (2010). *FAQs over kunstbeoefening in de vrije tijd*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Volz, L. & H. Heimans (2010). Kunstbeoefening in verenigingen. In A. van den Broek (Red.), *Mogelijkheden tot kunstbeoefening in de vrije tijd* (pp. 29-97). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.